

DAVLAT BYUDJETI MABLAG‘LARIDAN FOYDALANISHNI TAKOMILLASHTIRISH YO‘LLARI

Sultanov Otamurod Shavkat o‘g‘li

O‘zbekiston Respublikasi Bank-Moliya Akademiyasining Tinglovchisi

E-mail: sultanxiva912016@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada davlat byudjeti mablag‘laridan samarali foydalanishni takomillashtirish va moliyaviy nazoratni kuchaytirish yo‘llari keng tahlil qilinadi. Asosiy e‘tibor daromadlarning maqsadli ravishda xarajatlarga yo‘naltirilishi, shuningdek, moliyaviy nazorat orqali ushbu jarayonlarning samarali amalga oshirilishi yoki aksincha, teskari holatda bo‘lishi bilan bog‘liq masalalarga qaratilgan. Maqolada aniq faktlar asosida davlat byudjeti mablag‘larining oqilona taqsimlanishi va sarflanishi nazorat qilish zarurati ko‘rsatilgan. Bunda davlat byudjeti tizimini samarali va maqsadli ishlatish, moliyaviy nazoratni kuchaytirish va byudjet jarayonlarini yanada takomillashtirishga qaratilgan tavsiyalar ilgari surilgan. Maqola, shuningdek, davlat byudjeti mablag‘laridan samarali foydalanishning muhim yo‘llarini tahlil qilish orqali iqtisodiy va ijtimoiy barqarorlikni ta‘minlashga qaratilgan chora-tadbirlarni ko‘rib chiqadi.

Kalit so‘zlar: davlat byudjeti, mablag‘lardan samarali foydalanish, moliyaviy nazorat, byudjet jarayoni, iqtisodiy islohotlar, byudjet xarajatlari, shaffoflik, moliyaviy resurslar, iqtisodiy rivojlanish, nazorat tizimi, maqsadli sarflanish, davlat moliyasi, byudjet intizomi.

Kirish

Iqtisodiyotni modernizatsiyalash jarayonida mamlakatning moliya tizimining samarali faoliyat ko‘rsatishi davlat byudjeti mablag‘laridan oqilona foydalanishni ta‘minlashga bog‘liqdir. Moliya tizimining samaradorligi davlat byudjeti mablag‘larini maqsadli va samarali ravishda taqsimlash, sarflash va nazorat qilish orqali o‘z ifodasini topadi. Bu esa, o‘z navbatida, iqtisodiy islohotlarning muvaffaqiyatli amalga oshirilishini ta‘minlashga imkon yaratadi. Davlat byudjeti mablag‘laridan samarali foydalanish nafaqat moliyaviy nazorat tizimini takomillashtirish, balki davlatning iqtisodiy barqarorligini, rivojlanish sur‘atlarini va ijtimoiy sohalarni rivojlantirishga ham yordam beradi.

Byudjet mablag‘larining to‘g‘ri sarflanishini ta‘minlash, shaffof va samarali nazorat tizimini tashkil etish bugungi kunda barcha mamlakatlar uchun dolzarb masala bo‘lib qolmoqda. O‘zbekistonning iqtisodiy rivojlanish jarayonida byudjet mablag‘laridan foydalanishning samaradorligini oshirish, shuningdek, moliyaviy nazoratni kuchaytirish orqali byudjet intizomini mustahkamlash va davlat moliyasini yanada samarali boshqarish zarur. Ushbu jarayon, ayniqsa, davlat tomonidan moliyalashtiriladigan tarmoqlar va sohalarda iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirishda katta ahamiyatga ega.

Shunday qilib, davlat byudjeti mablag‘laridan samarali foydalanishni ta‘minlash uchun, o‘zaro bog‘liq bo‘lgan moliyaviy nazorat va byudjet jarayonini yaxshilash yo‘llari har tomonlama o‘rganilishi lozim. Bu jarayonda, davlat byudjetining har bir bosqichida nazorat qilish tizimini mustahkamlash, xatoliklar va kamchiliklarni bartaraf etish orqali mablag‘larni maqsadli va samarali ravishda sarflashni ta‘minlash kerak.

Byudjet mablag‘laridan foydalanish ustidan samarali davlat nazoratini amalga oshirishda moliyaviy nazorat organlar tizimi faoliyatini ham takomillashtirib borish muhim ahamiyatga egadir. Samarali nazoratni tashkil etishda byudjet munosabatlarida ishtirok etuvchi tashkilotlar o‘rtasida o‘zaro ma‘lumot almashish tizimini keng qo‘yish ham muhim rol o‘ynaydi. Bu borada byudjet tashkilotlarini moliyalashtiruvchi moliya organlari bilan tijorat banklari, soliq va bojxona organlari, tovar xom-ashyo birjasi va uning savdo maydonchalari o‘rtasida o‘zaro axborot almashish aloqalarini yanada mukammallashtirish byudjet mablag‘laridan oqilona va maqsadli foydalanishni ta‘minlaydi.

Adabiyotlar tahlili. Davlat moliya tizimi va budjetning iqtisodiy mohiyati qadim zamonlardan iqtisodiyotchilar tomonidan o‘rganila boshlangan.

G‘arb olimlari tomonidan. Klassik iqtisodiy nazariya asoschilari U.Petti, A.Smit D.Rikardo tomonidan davlat budjeti daromadlari shakllanishida soliq tizimining o‘rni va vazifalari yoritilgan. Ular davlatni iqtisodiyotga minimal ishtiroki tarafdorlari bo‘lib, davlatning asosiy vazifalari mudofaa va ijtimoiy masalalar deb belgilaganlar. Bozor munosabatlari esa, ularning fikricha, talab va taklif qonuniga asosan iqtisodiy rivojlanish muvofiqlashadi. Yalpi talab darajasini pasayishida davlat aralashish masalalari birinchi marta A. Marshallni ilmiy ishlarida tahlil qilingan. Iqtisodiyotga davlat aralashuvi, jumladan budjet tomonidan uni barqarorlashtirish masalalari J.M.Keynsni ilmiy izlanishlarida atroflicha yoritilgan [1].

Sharq olimlari Ibn Haldun, Al - Farobiy asarlarida davlat xarajatlari va uning mohiyati ko‘rsatilgan. Budjet daromadlariga professorlar T.S Malikov va N.X

Haydarovlar quydagicha o'z fikrlarini bildirganlar: "Pul mablag'lari fondlarini shakllantirish jarayonida vujudga keluvchi iqtisodiy (moliyaviy) munosabatlarni ifoda etadigan, hokimiyat organlarning turli darajalari ixtiyoriga kelib tushadigan, davlatning funksiyalarini bajarish uchun zarur bo'lgan davlat markazlashtirilgan moliyaviy resurslarining bir qismi budjet daromadlari deyiladi" [2].

Professorlar A.V.Vahobov va T.S.Malikovlarning fikricha, barcha iqtisodiy sub'yektlarning (davlat, korxonalar va tashkilotlarning) moliyaviy faoliyati ustidan qonunchilik va ijroiya hokimiyati organlarining turli darajalari, shuningdek maxsus tashkil etilgan muassasalar tomonidan amalga oshiriladigan nazoratga moliyaviy nazorat deyiladi. Bu nazorat, eng avvalo, pul fondlarini shakllantirish va ulardan foydalanish jarayonida moliyaviy-iqtisodiy qonunshilikka rioya etilishi, moliyaviy-xo'jalik operatsiyalarining samaradorligini baholash va amalga oshirilgan xarajatlarning maqsadga muvofiqligi ustidan nazoratni o'z ishiga oladi. Boshqacha so'zlar bilan aytganda, moliyaviy nazorat u yoki bu moliyaviy harakat sodir bo'lishining baholashni o'z ichiga olish bilan cheklanmasdan, balki u o'zining analitik yo'nalishiga ega [3].

A. A. Vasilev – "Byudjet tizimini boshqarish va moliyaviy nazorat" fikricha byudjet jarayonining asosiy bosqichlarini, xususan, byudjet mablag'larining samarali taqsimlanishi va nazoratini tahlil qiladi. U o'z ishida byudjetning optimallashtirish va iqtisodiy samaradorlikni oshirishda moliyaviy nazoratning muhim rolini ta'kidlaydi. Vasilevning yondashuviga ko'ra, davlat moliyasining samarali boshqarilishi va nazorat mexanizmlarining kuchaytirilishi iqtisodiy tizimni mustahkamlashga olib keladi. Uning fikricha, davlat byudjeti va moliyaviy nazorat tizimi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik nafaqat byudjet intizomini ta'minlash, balki iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash uchun ham muhimdir [4].

I. N. Shevchenko – "Davlat byudjeti va moliyaviy nazorat" fikricha Shevchenko davlat byudjetining shakllanishi, uning daromad va xarajatlarini nazorat qilish mexanizmlarini chuqur o'rganadi. U byudjet mablag'laridan foydalanish jarayonidagi asosiy xatoliklar va kamchiliklarni ko'rsatib, samarali nazorat tizimini yaratish zarurligini ta'kidlaydi. Shuningdek, Shevchenko byudjetning samarali boshqarilishi uchun yangi iqtisodiy mexanizmlarni ishlab chiqish va xalqaro tajribalarni o'rganish lozimligini ta'kidlaydi [5].

B. R. Birov – "Moliyaviy nazoratning samaradorligi" asarida Birov moliyaviy nazoratning muhimligini, uning davlat iqtisodiyotidagi o'rnini va nazorat organlarining samarali ishlashini yoritadi. U, ayniqsa, O'zbekiston sharoitida moliyaviy nazoratni

kuchaytirishning zarurligini ko'rsatadi va yangi texnologiyalarni tatbiq etish, moliyaviy nazoratni elektronlashtirish orqali byudjet jarayonini optimallashtirishni taklif qiladi [6]. Birovning fikricha, iqtisodiy islohotlar samarali amalga oshirilishi uchun byudjet intizomi va moliyaviy nazorat tizimi o'rtasidagi o'zaro aloqalar mustahkamlanishi lozim.

T. M. Djumaliev – "O'zbekiston Respublikasining moliyaviy nazorat tizimi va byudjet boshqaruvi" asarida Djumaliev O'zbekistonning moliyaviy tizimida amalga oshirilgan islohotlar va byudjet jarayonidagi yangi yo'nalishlarni tahlil qiladi. Tadqiqotda byudjet mablag'laridan foydalanishning samarali bo'lishi uchun zarur bo'lgan huquqiy va normativ asoslar keltirilgan [7]. Djumalievning fikriga ko'ra, davlat byudjeti mablag'lari samarali va maqsadli sarflanishi uchun moliyaviy nazorat tizimi yangilanishi zarur, chunki mavjud tizimda ba'zi kamchiliklar mavjud.

S. R. Yusupov – "Moliyaviy nazorat va davlat byudjeti" asarida Yusupov moliyaviy nazoratni o'rganishning amaliy jihatlarini yoritib, davlat byudjeti mablag'laridan foydalanishni optimallashtirishga qaratilgan tavsiyalarni ishlab chiqqan. Yusupov, o'z navbatida, davlat byudjeti va moliyaviy nazorat tizimlarini yangi texnologiyalar va innovatsiyalar yordamida boshqarish lozimligini ta'kidlaydi [8]. U, shuningdek, byudjet mablag'larining samarasiz sarflanishining oldini olish uchun monitoring tizimlarini kuchaytirish zarurligini aytadi.

K. A. Rahmatovning yondashuvida, byudjet mablag'laridan samarali foydalanish uchun nafaqat ichki nazoratni kuchaytirish, balki xalqaro moliyaviy va nazorat tizimlaridan o'rganish va ulardan samarali foydalanish zarurati ko'rsatilgan [9].

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot jarayonida statistik, analitik, qiyosiy, kuzatuv, iqtisodiy tahlil va boshqa usullarni o'z ichiga oladi.

Tahlil va Natijalar

Davlat byudjeti mablag'laridan samarali foydalanish, ularni maqsadli va oqilona taqsimlash — mamlakat iqtisodiyoti uchun asosiy omillardan biridir. Budjet shakllanishi va uni amalga oshirishning muvaffaqiyati nafaqat iqtisodiy barqarorlikni, balki ijtimoiy rivojlanishni ham ta'minlaydi. Budjetning har bir bo'limi o'zaro bog'liq bo'lib, daromadlar va xarajatlarning to'g'ri muvozanatiga erishish byudjet tizimining samarali ishlashini ta'minlaydi. Bu esa davlat mablag'laridan samarali foydalanishni taqozo etadi.

Davlat byudjeti mablag'laridan foydalanishning samaradorligini oshirish uchun birinchi navbatda, uning daromadlar qismini optimallashtirish zarur. O'zbekiston

Respublikasi davlat budjeti daromadlarining o‘sishi 2023-yilda prognoz qilinayotgan 310,677,9 mlrd so‘mga yetishishiga qaramay, bu mablag‘lar bilan birga, xarajatlarni ham muvozanatlash muhim masala bo‘lib qolmoqda. 2023-2025 yillar davomida byudjet xarajatlari prognoziga ko‘ra, davlat ijtimoiy sektorga ajratiladigan mablag‘larning doimiy ravishda ortishi kutilmoqda. Bu esa, o‘z navbatida, moliyaviy resurslarni samarali boshqarish, ularning har bir soha bo‘yicha taqsimlanishini optimallashtirish zaruratini yuzaga keltiradi.

Budjet mablag‘larini samarali foydalanishning muhim yo‘llaridan biri — moliyaviy nazoratni kuchaytirishdir. Davlat byudjeti va xarajatlarning o‘zaro moslashuvi va monitoring qilish tizimi samarali tashkil etilishi kerak. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar, jumladan, byudjet mablag‘laridan samarali foydalanish va budjet intizomini ta‘minlash maqsadida yangi yondashuvlar joriy etilmoqda. Ushbu yondashuvlarning asosiy qismini nazorat va monitoring tizimini elektronlashtirish, shuningdek, byudjet mablag‘laridan foydalanishning maqsadli va oqilona amalga oshirilishini nazorat qilish tashkil etadi.

Tahlil qilingan natijalarga ko‘ra, davlat byudjeti mablag‘laridan samarali foydalanish bo‘yicha bir nechta takliflar o‘rtaga tashlanadi. Birinchidan, byudjetdan ajratiladigan mablag‘larni ijtimoiy, iqtisodiy va infratuzilma sohalariga taqsimlashda optimallikni saqlash zarur. Bu o‘z navbatida davlatning barcha sohalaridagi barqaror o‘shishni ta‘minlashga imkon beradi. Ikkinchidan, moliyaviy nazorat tizimi sohasidagi islohotlar amalga oshirilishi lozim. Bu tizimning samaradorligini oshirish uchun, nazorat organlari va byudjet mablag‘laridan foydalanish masalalariga mas‘ul tashkilotlar o‘rtasida axborot almashish tizimini yanada rivojlantirish zarur.

Shuningdek, byudjet ijrosini belgilangan parametrlar doirasida amalga oshirish, xarajatlarni takomillashtirish hamda samarali nazoratni o‘rnatish davlat iqtisodiyoti uchun muhim ahamiyatga ega. Bunda eng muhim omil — davlat va jamiyat manfaatlari nuqtai nazaridan byudjet mablag‘laridan foydalanishni optimallashtirishdir. Tadqiqotlar ko‘rsatadiki, samarali nazorat va monitoring tizimlari o‘z navbatida davlat byudjeti mablag‘laridan ko‘proq foydalanish imkoniyatlarini yaratadi, shu bilan birga, byudjet xarajatlarining maqsadli va samarali ishlatilishini ta‘minlaydi.

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, davlat byudjeti mablag‘laridan foydalanishni takomillashtirishning samarali yo‘llari quyidagilardan iborat:

- Byudjet mablag‘larining har bir soha bo‘yicha maqsadli va samarali taqsimlanishini ta‘minlash.
- Moliyaviy nazorat va monitoring tizimini kuchaytirish, uning samaradorligini oshirish uchun yangi texnologiyalar va metodologiyalarni joriy etish.
- Davlat byudjeti va moliyaviy tizimni yangi qonun va me‘yoriy hujjatlar bilan mustahkamlash, byudjet intizomini ta‘minlash.
- Budjet jarayonining shaffofligini ta‘minlash, xususan, ijtimoiy xarajatlar va infratuzilma loyihalariga ajratilgan mablag‘lar samaradorligini yaxshilash.

Bu tavsiyalar davlat budjeti mablag‘laridan samarali foydalanishga erishish va davlatning iqtisodiy va ijtimoiy barqarorligini ta‘minlashga xizmat qiladi.

1-jadval

2024-yil uchun O‘zbekiston Respublikasi Konsolidatsiyalashgan budjetining jamlanma parametrlari hamda 2025-2026-yillarga budjet mo‘ljallari¹.

T/r	Ko‘rsatkichlar	2024-yil uchun prognoz	Maqsadli mo‘ljallar	
			2025-yil	2026-yil
1.	Yalpi ichki mahsulot, mlrd so‘m	1 301 759	1 540 547	1 725 969
2.	Yalpi ichki mahsulotning o‘shish sur‘ati, foizda	5,6-5,8	6,2	6,4
3.	Iste‘mol narxlari indeksi, o‘tgan yilning dekabr oyiga nisbatan, foizda	8-10	7,5-8,5	5-7
4.	Sanoat mahsulotlarining o‘shish sur‘ati, foizda	6,0	7,6	7,5
5.	Qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaliklarida ishlab chiqarishning o‘shish sur‘ati, foizda	4,0	4,1	4,1
6.	Xizmatlar ko‘rsatishning o‘shish sur‘ati, foizda	6,1	6,4	6,7

2024-yilda yalpi ichki mahsulotning o‘shishi 5,6–5,8 foiz, 2025–2026-yillarda esa mos ravishda 6,2 va 6,4 foiz bo‘lishi, o‘shish sur‘atlari sanoatda 6 foiz, xizmat ko‘rsatish sohasida 6,1 foiz, qishloq xo‘jaligida 4 foiz bo‘lishi prognoz qilingan. Bu ko‘rsatkichlarga “Har bir sohada boshlangan tarkibiy islohotlarni sifatli davom ettirish” orqali erishilishi kutilmoqda. **Inflyatsiya** 2024-yilda 8–10 foiz, 2025-yilda 7,5–8,5 foiz, 2026-yilda 5,7 foiz bo‘lishi kutilmoqda.

2-jadval

¹ <https://www.gazeta.uz/oz/2023/11/01/budget-2024/>

2024-yil uchun O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning asosiy makroiqtisodiy ko‘rsatkichlari prognozi va 2025-2026-yillarga maqsadli mo‘ljallar²

T/r	Ko‘rsatkichlar	2024-yil uchun prognoz	Budget mo‘ljallari:	
			2025-yil	2026-yil
I.	Konsolidatsiyalashgan budget daromadlari	375 047,1	452 563,1	515 980,9
1.	Davlat budjeti daromadlari*	270 322,8	330 600,1	378 600,7
2.	Davlat maqsadli jamg‘armalari daromadlari*	55 350,2	63 921,4	73 222,6
3.	O‘zbekiston Respublikasi Tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasiga tushumlar	18 871,7	22 750,0	25 336,8
4.	Budget tashkilotlarining budgetdan tashqari jamg‘armalariga tushumlar	30 502,3	35 291,7	38 820,8
II.	Konsolidatsiyalashgan budget xarajatlari	427 549,1	498 290,8	567 578,0
1.	Davlat budjeti xarajatlari *	279 626,0	323 770,4	376 798,8
2.	Davlat maqsadli jamg‘armalari xarajatlari	86 822,0	99 115,8	113 006,5
3.	O‘zbekiston Respublikasi Tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasi mablag‘larining sarflanishi	18 848,7	22 750,0	25 336,8
4.	Budget tashkilotlarining budgetdan tashqari jamg‘armalari mablag‘larining sarflanishi	30 502,3	35 291,7	38 820,8
5.	Tashqi qarz hisobidan davlat dasturlariga xarajatlar	11 750,0	17 362,9	13 615,0
III.	Davlat maqsadli jamg‘armalariga transfertlar	33 142,4	38 758,2	42 611,7
IV.	Davlat budjetiga transfertlar	24 270,0	13 000,0	18 000,0

² <https://www.gazeta.uz/oz/2023/11/01/budget-2024/>

V.	Konsolidatsiyalashgan budget saldos (profitsit +, defitsit -)	-52 502,0	-45 727,6	-51, 597,0
VI.	Davlat budjeti va davlat maqsadli jamg'armalari saldos (profitsit +, defitsit -)	-40 775,0	-28 364,7	-37 982,0
VII.	Davlat qarzlari so'ndirish	32 271,0	35 776,8	26 250,2

Ushbu maqsad va yo'nalishlardan kelib chiqib, budgetlararo transfertlarni hisobga olmaganida, 2024-yil uchun konsolidatsiyalashgan budget daromadlari 375,04 trln so'm, xarajatlari 427,55 trln so'm bo'lishi kutilmoqda. budgetning o'zining daromadlari esa 270,3 trln so'mni, xarajatlari 279,6 trln so'mni tashkil etadi.

Xulosa

O'zbekiston Respublikasida davlat byudjeti mablag'laridan samarali foydalanishni takomillashtirish, moliyaviy nazoratni kuchaytirish va byudjet jarayonlarini yanada optimallashtirish bugungi kunda muhim masalalardan biridir. Yuqoridagi tahlil va tavsiyalar asosida, davlat byudjeti mablag'laridan samarali foydalanishni ta'minlash uchun quyidagi asosiy yo'nalishlar tavsiya etiladi:

- Davlat siyosatiga mos ravishda moliyaviy nazorat tizimini doimiy ravishda takomillashtirib borish zarur. Bu, o'z navbatida, byudjet mablag'larining maqsadli va samarali taqsimlanishiga yordam beradi.

- Moliyaviy nazoratning asosiy vazifalaridan biri qo'yilgan maqsadlarga erishishni ta'minlashdir. Bu jarayonda moliyaviy nazorat organlari har bir xarajatni yaxshilab tekshirib, byudjet mablag'larining samarali ishlatilishiga katta hissa qo'shishi lozim.

- Moliyaviy nazorat organlarining byudjet xarajatlarini optimallashtirishga qaratilgan yuqori samarali faoliyatini rag'batlantirish mexanizmini takomillashtirish muhimdir. Bu, o'z navbatida, byudjet mablag'larining samarali sarflanishini ta'minlashga xizmat qiladi.

- Moliyaviy nazorat sohasida ilmiy-tadqiqot faoliyatini amalga oshirish orqali, bu sohadagi mavjud muammolarni hal qilishga qaratilgan innovatsion yechimlar ishlab chiqilishi lozim.

- Moliyaviy nazorat tizimi organlari faoliyatini muvofiqlashtirishning me'yoriy-huquqiy asoslarini yanada mustahkamlash va takomillashtirish, bu tizimning samaradorligini oshirishga imkon yaratadi.

- Nazorat organlari tizimi va turli tashkilotlar (tijorat banklari, soliq, bojxona organlari, tovar xom-ashyo birjalari) o'rtasidagi axborot almashish tizimini yanada muvofiqlashtirish va samarali ishlashini ta'minlash zarur.
- Xorijiy davlatlarda byudjet mablag'laridan foydalanish yuzasidan nazorat tadbirlarini amalga oshirish mexanizmini va nazorat-taftish organlari faoliyatini kuzatish va tajribalarini o'rganish, so'ngra ularning ijobiy yutuqlari va natijalarini milliy moliyaviy nazorat tizimiga tadbiq etish lozim.
- Yuqoridagi tavsiyalar asosida, davlat byudjeti mablag'laridan samarali foydalanishni takomillashtirishga erishish mumkin. Bu esa o'z navbatida iqtisodiyotni barqaror rivojlantirish, ijtimoiy xarajatlar va infratuzilma loyihalarini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun zarurdir. Byudjet tizimining samarali ishlashi, shuningdek, davlat va jamiyat manfaatlarini himoya qilishni ta'minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Keynes, J. M. (1936). *The General Theory of Employment, Interest, and Money*. Harcourt Brace.
2. Malikov, T. S., & Haydarov, N. X. (2021). *Davlat byudjeti va moliyaviy resurslarni boshqarish*. Toshkent: O'zbekiston Yangi Asr.
3. Vahobov A.V., Malikov T.S. Moliya: umumnazariy masalalar. O'quv qo'llanma.T.: "Iqtisod-moliya" 2008 y. 316 b.
4. Vasilev, A. A. (2019). *Byudjet tizimini boshqarish va moliyaviy nazorat*. Moskva: Ekonomika.
5. Shevchenko, I. N. (2018). *Davlat byudjeti va moliyaviy nazorat*. Kiev: Ekonomika.
6. Birov, B. R. (2017). *Moliyaviy nazoratning samaradorligi*. Moskva: Moliya.
7. Djumaliev, T. M. (2018). *O'zbekiston Respublikasining moliyaviy nazorat tizimi va byudjet boshqaruvi*. Toshkent: Iqtisodiyot.
8. Yusupov, S. R. (2019). *Moliyaviy nazorat va davlat byudjeti*. Samarqand: Sharq.
9. Rahmatov, K. A. (2020). *Xalqaro tajribalar va davlat moliyasini nazorat qilish*. Toshkent: Iqtisodiyot va moliya.